

[דלא כרש"י] אין לשנות מתמיד לקיץ המזבח ולא משעיר זה לשעיר אחר לולא שלב ב"ד מתנה עליהן, וכמו שאמרו לו לר' שמעון היאך קריבין של זה בזה'.
 ובאמרו 'סכין מושכתן' אין הכוונה שעד שעת השחיטה אין בו רק קדושת דמים בלבד, שאם כן לא יהא חייב על שחוטי חוץ בקרבנות ציבור [וביומא סב. מבואר שחייבים]. ועוד, מהו שאמרו לעיל 'שאני אבודין דלא שכיחי' – הלא עדיין לא הוקדשו קדושת הגוף עד שישחטו, ולמה לא ישנה אותם לקרבן אחר או יפדה אותם.

אלא הכוונה שכשמפרישין את הקרבן ומיחדים אותו לשעיר יוהכ"פ למשל, קדושה זו חלה מיד אך על תנאי שלא יותר לבסוף, ואם יותר – לא תחול קדושה זו שהפריש לה ויישאר בקדושת דמים של קדושת תרומת הלשכה. וכשיבוא להקריב שעיר יוהכ"פ בר"ח אז הסכין מושכתו, כלומר בשעה זו תחול קדושת שעיר ר"ח עליו (עפ"י חזון איש או"ח קכח, א. וע"ע קהלות יעקב ח).

בספר בית ישי (קבד, קל) הלך בדרך חדשה בבאור הענין – שלדעת שמואל חלה קדושת הגוף בכל אופן, ודלא כרבה לעיל שאמר שב"ד מתנים שאם לא הוצרכו יהא קדושת דמים, אלא הוקבעה קדוה"ג משעת הפרשה, אך אמנם אותה 'קדושת הקרבה' – שהיא קדושה נוספת החלה על הקרבן בשעת הקדשתו, כאילו התחילה כבר הקרבנות, והיא המונעת פדיון קרבנות תמימים – קדושה זו מותנית על ידי ב"ד בקרבנות ציבור שלא תחול עד שעת שחיטה, ולכן ניתן לשנותם ולפדותם. ע"ש בבאור ובביסוס כל הענין. ופירוש זה מכוון היטב בלשון הר"י בן מגאש.

'תניא נמי הכי: ומודה ר' שמעון בשעיר שאם לא קרב ברגל יקרב בראש-חדש... שמתחלתו לא בא אלא לכפר על מזבח החיצון'. לא הביאו סיוע ממשנתנו (כן הקשו הראשונים על פירוש רש"י) – לפי שעיקר הראיה מלשון הברייתא 'שמתחלתו לא בא אלא לכפר על מזבח החיצון' שמזה משמע שבכל מקום שמכפר כעין אותו דבר שלשמו הופרש, אפילו במקצת – ניתן לשנותו אליו, וכמו מעולת תמיד לעולת קיץ המזבח הגם שזו חובה וזו נדבה. ואילו מהמשנה לבדה אין הוכחה כי יש לומר שדוקא שעירים שכולם מכפרים על חטא טומאה, קרבין מזה לזה. (ונראה שזו כוונת רש"י בד"ה מודה. כ"ג פשוט). עוד בענין שינוי קרבן מחובה לנדבה, והאם צריך 'תנאי בית דין' לכך – ע' צאן קדשים ובהם ו ובשיעורי הגרש"כ שליט"א שם.

'ואלו הן קלות – עשה ולא תעשה, ואלו הן חמורות – כריתות ומיתות בית דין'. ואף מצוות עשה שיש בהן כרת – מן החמורות. כמו שמשמע מלשון הרמב"ם (תשובה א, ב – מנחת חינוך שסד, יד. ודלא כמש"כ בספר תוספת יום הכיפורים יומא פה:)

עוד דנו האחרונים על לאו הניתק לעשה ושאר לאוין שאין לוקין עליהן – ע' במנ"ח שם ובתקנת השבין עמ' 119.

דף יג

הערות ובאורים בפשט

'... ורבי היא, דתניא רבי אומר: על כל עבירות שבתורה, בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה – יום הכיפורים מכפר'. אף על פי שבמשנה הוזכר שעיר המשתלח ולא יום הכיפורים, ואילו רבי דיבר על יוהכ"פ ולא על שעיר המשתלח – יש לומר שעיקר כפרת השעיר משום תוקפו של יום הכיפורים הוא, ונקט רבי יוהכ"פ ולא נקט שעיר אך דין אחד להם, ואף הוא מכפר על שאינם שבים לרבי. אך עדין יש לתמוה מדוע לא שנו במשנתנו שעיר המשתלח ויום הכיפורים (עפ"י רשב"א ור"ן).

ובתוס' (ד"ה דעבד) צדדו בשני אופנים האם יוהכ"פ ללא שעיר מכפר כפרה גמורה או מכפר במקצת, להוציא מידי 'כרת' גמור. ודעה שלישית יש (בריטב"א), שיוהכ"פ עצמו ללא השעיר כגון בזמן הזה, אינו מכפר על כריתות ומיתות ב"ד. (וע' חונן דעה (לר"נ פרידלנדר) יומא עמ' תפב). וכן י"ל בתירוץ הראשון שבתוס' שם. וע"ע בשו"ת בית זבול ח"א כ).

רבי הולך לשיטתו, במדרש (משלי ט): ... וימי הפורים לא יהיו בטלים... אמר רבי: אף יום הכיפורים אינו בטל לעולם, שנאמר והיתה זאת לכם לחקת עולם. כלומר הבטיחה תורה שהיום יכפר ואפילו לא ישמרוהו, ובין אם יעשו תשובה בין אם ח"ו לא יעשו – יכפר (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"א צג).

זאת מצותו הפר – זה המפר ברית בבושר. רש"י פרש: 'מצותו' – אחת, זו מצות מילה שהיא מצוה יחידית שנצטוו בה אברהם אבינו. (כיוצא בדבר פרש"י בשבת (קל). על מה שדרשו 'שש אנכי על אמרתך' – על מצות המילה, אימרה יחידית).

ועוד פרשו שהדרש נסמך על הכתוב בפרשת מילה וערל זכר אשר לא ימול... את בריתי הפר (ריטב"א; תורת חיים; רש"י).

גם מרומז 'מצותו – הפר', וא"ו הוא רמז לברית. וגם תיבת 'זאת' נדרש על ברית שהוא לשון אות (כן יהודיט).

יש מפרשים, על פי הירושלמי (בפרק 'חלק') – מפר ברית היינו מושך ערלתו. וצויין במקום אחר.

זרבנו, הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא 'כלומר שאותה הנפש שפירשה מן הגוף בעולם הזה אינה זוכה לחיי העולם הבא אלא גם מן העולם הבא נכרתת' (לשון הרמב"ם תשובה ח,א).

זרמי סתם סיפרא אסתם סיפרא... – שדוהק להעמיד הברייתא הראשונה רק באותן שלש עבירות חמורות, פורק עול ומגלה פנים ומפר ברית (מהרש"א על תד"ה בעומד. וע"ע משמרות כהונה).

זרמי סתם סיפרא אסתם סיפרא, דתניא יכול לא יהא יום הכיפורים מכפר אלא אם כן התענה בו וקראו מקרא קודש... תלמוד לומר יום כפורים הוא מכל מקום. הראשונים ז"ל הקשו מאי קושיא, הלא יש לומר שמדובר כשעשה תשובה על שאר עבירות ולכך הוא מכפר עליהן? ותירץ הרמב"ן שמשמע היה למקשה שהמדובר בברייתא על כפרת אותו חטא עצמו של יום הכיפורים, וכן משמע לאביי.

עוד תרץ הרמב"ן (וכן כתב הריטב"א) שסובר המקשה, אילו לא היה יוהכ"פ מכפר אלא בתשובה הרי הוא כקרבן חטאת ואשם, והלא האומר אין חטאת ואשם מכפרים – אינם מכפרים לו. ואם כן, מכך שאמרה הברייתא שיוהכ"פ מכפר אפילו אינו מודה בו מוכח שאינו כקרבן אלא מכפר אף ללא תשובה. ובספר תורת חיים הוסיף שהתשובה שאמרו חכמים שאין יוהכ"פ מכפר בלעדיה – לא בתשובה שלפני יוהכ"פ מדובר, אלא ששב ומתודה ביום הכפורים, ונוהג בו קדושת היום ואינו מבעט בו – רק אז מכפר עליו. ועל כן אם אינו מודה בו לכבדו – אין כאן תשובה כלל (וכן דעת המנחת-הינדך (שסד) ודלא כיפה-מראה שהביא שם).

מבואר מדברי הראשונים הנ"ל שהניחו בפשטות אדם שעשה תשובה על קצת עבירות, ובקצתן עודנו מחויק – מועילה לו התשובה על אותן ששב. וזהו שהקשו שיתכן להעמיד באופן זה ששב על שאר עבירות ועדין מחלל את יוהכ"פ. [אמנם התוס']

(בד"ה תלמוד) אפשר שכוונת קושיתם ששב על הכל, אלא שחילל את יוהכ"פ בשוגג וכדומה, שעל זה בא הריבוי שיוהכ"פ מכפר אפילו כשלא התנהג בו כיוהכ"פ. – כן פרש כוונתם באגרות משה (או"ח ח"ד קיט, א. וע"ע בית זבול ח"א כ, ח). ואולם הריטב"א הביא מהתוס' שהקשו כקושיא הנ"ל, שעשה תשובה על השאר וחילל יוהכ"פ בודוון].
ואולם יתכן לומר שאף על פי שהועילה התשובה על כפרת אותם דברים ששב, את מצות התשובה בשלמותה לא קיים עדיין שהרי לא שב לה' בכל לב, ש"ל שאין מצות התשובה מתפרטת כלפי העבירות אלא היא ענין כללי לשוב אל ה' (ע' באגרת התשובה לבעל התניא) – שנראה שאין תלות הכרחית בין מצות התשובה לכח כפרתה. ע' להלן.

'אמר אביי: לא קשיא, הא רבי והא רבי יהודה'. ואף על פי שסתם ספרא רבי יהודה – יש לומר תרי תנאי ואליבא דר' יהודה. אי נמי, תנא דספרא לאחר ששנה סתמא אחת כר' יהודה סתם אחרת כרבי, וכמו שמצינו כמה סתמי משניות דלא כר' מאיר ור' עקיבא, שאין הכלל אלא על הרוב (ריטב"א).

הנה ציוני מקומות שמצינו סתם ספרא דלא כרבי יהודה: בריש הוריות הביאו מתו"כ דיחיד שעשה בהוראת ב"ד חייב, ור' יהודה סובר שפטור. וערש"י זבחים טו. תוס' בכורות מב. ד"ה אלמא; גדה כח סע"ב; קרן אורה זבחים פא; רא"מ הורבין עירובין צו. וע' קדושין נג.

ובכך מיושבת קושית הרש"ש זבחים קא: [ואזיל הוא לשיטתו בעירובין צו], וכן קושית הובת-תודה בזבחים קי – שהרי מצאנו ברייתות בספרא דלא כשיטת רבי יהודה.

וצ"ע ביומא מא. שהעלו ב'תויבתא' מכה הכלל סתם ספרא רבי יהודה. [ואי"ל שאביי סובר שכלל מוחלט הוא, שגם כאן הוא אביי שהעמיד הספרא כרבי]. וכן בירושלמי שבת (יב, ג) הקשו דברי רבי יהודה אהודי על סמך הנחה שסתם ספרא ר"י, כפירוש פני משה. וע' שבת קל"קלז משמש הוכיחו על סמך כלל זה. וצ"ע בזכר יצחק סוסי"י מו.
[וע"ע מש"ח דברים כב, כו – סתם ספרי דלא כרבי שמעון].

והנה ציוני סתמי משניות דלא כרבי מאיר: שבת צב. קלו. [אליבא דרב הונא]; קמו; פסחים נה: [ע"ש בגמרא נו.]. וע"ע נט-ס נסתפקו לפרש המשנה דלא כר"מ; שם עא: [כפי שאמרו בגמרא שם עב]; צה: [ע' בירושלמי שם ובתוספתא פ"ח שדעת ר"מ לחייב דלא כמתני']; יומא לא: נא: [אך לפרש"י שם נח. יש בזה משנה אחרת כר"מ. ובתו"י לא פירשו כן]; שם נח: גט. סוכה לד: [לרב אסי לה.]; ביצה יד. ריש מו"ק; יבמות עה. [לרבי אלעזר, סתם משנה (ע). דלא כר"מ]; נדרים י-יא; מא: כתובות צה. גטין ד. ב"ב קנו: סנהדרין לד: מכות כב סע"ב. וכן בריש הוריות אמרו דסתם מתני' באה לאתוויי ב"ד שחזרו בהם, וזה כלא כר"מ בברייתא שם ג: ושם יב. אמרו סתם מתני' דלא כר"מ; ע"ז כו. סה: [סתם מתני' דנוטל"פ מותר, דלא כר"מ – כמו שהסיקו שם סו.]; זבחים סח [ע"ש במפרשים ע]. וכן לרבי יוחנן מנחות פח. מבואר שסתם משנה שם צ. שמדות הלח בירוציקן קדש – דלא כר"מ; שם קח: בכורות ל. 'איכא דאמרי... מאן חכמים ר"מ...'. ושם לח העמידו המשניות כר' יוסי וכר"י דלא כר"מ; תמורה כז: ערכין כ. לא; רפ"ב דתמיד [האברים והפדרים שלא נתעכלו... ור"מ בברייתא ביומא מה. חולק].

וכ"ה ברמב"ן ב"מ סח. בשם הר"ף.
ויש להעיר מפרש"י שבת קלד. דפריך הגמרא על סמך ההנחה שסתם משנה ר"מ. וכן מצינו בעירובין לה: וברש"י ובפסחים סג. וברש"י. וכד' יש בשבת ז: לפרש"י שהגמרא נמנעה מלתרץ קושיא ע"י שנפרש סתם משנה דלא כר"מ [ואולם התוס' שם (וביומא יא): פירשו בענין אחר]. ופעמים העמיד אמורא סתם משנה כר"מ הגם שהוא עצמו אינו נוקט כן להלכה – כדי שתבוא סתם משנה כר"מ (ערמב"ן ור"ן ב"מ צז:).

וערשב"א ב"מ פ: סתם מתני' על הרוב ר"מ, ומפני כן הגמרא מחזרת להעמיד המשנה כר"מ. וכמו שאמרו בגטין ד. וכ"כ הרשב"א (שם ק:), וכ"ה ברמב"ן ורשב"א יבמות יח. ובשו"ת הרשב"א ח"ד רכא. ואף נדחקים בדבר כדי להעמיד המשנה כר"מ (עתוס' מט. ד"ה והעדים).

והנה ציוני סתמי משניות דלא כרבי עקיבא: ע' לעיל ג. וכן להלן בא [שם פירשו מתני' כו: כרי"ש ולא כרע"ק. וכבר כתב הריטב"א שם רוב הסתמיות כרע"ק]; פסחים נח. [לאביי, סתמה המשנה שם דלא כרע"ק]; שם קכ: [העמידו סתם משנה דלא כרע"ק, אבל בירושלמי פירשו בע"א]; יומא יד. [לרב חסדא, סתם מתני' שם דלא כרע"ק]; שם נח: ועתוס' יבמות יח. [ד"ה משום]; יבמות מד וברש"י [וע"ש בריטב"א שקושית הגמרא בתחילת הסוגיא היתה על סמך ההנחה שסתם משנה רע"ק, אבל לפי התירוץ סתם משנה אינו כמותו שהרי יש הרבה סתמי משניות דלא כרע"ק ולא נאמרו הכללות אלא מן הסתם ועל הרוב]; סתם משנה בקדושין עה ובנדה נו: דלא כרע"ק שאמר אין קדושין תופסין בחי"ל – עתוס' יבמות טז: זכחים צב [לגרסה שלפנינו שם צג.]; מנחות עג: פב. תמורה כא. [שאם באו תמימין יקרבו ולרע"ק לא יקרבו, ע"ש בגמרא רש"י ותוס'; מעילה כ: [לרב חסדא]; כריתות ג. [לריו"ח, סתם משנה שם כרי"ש ולא כרע"ק]; פרה יב, ג. ובריטב"א ב"מ פב. כתב שכל שאפשר להעמיד המשנה כרע"ק עדיף ואפילו באופן דחוק כיון שכל הסתמות כמותו. וכיו"ב כתב הרשב"א לעיל ד. שמחזירים לפרש סתם מתני' כרע"ק. וכן כתב בתורת חיים להלן לג. מאידך מבואר ברמב"ן ושאר ראשונים בפירוש הגמרא להלן (כג סע"ב) שעדיף יותר לרבי יוחנן להעמיד המשנה באוקימתא מסוימת וככולי עלמא, מלהעמידה כרבי עקיבא דלא כחכמים.

ר'בא אמר: הא והא רבי, ומודה רבי בכרת דיומא. והברייתא השניה מדברת על כפרת שאר כריתות, שאף על פי שאינו מודה ביום הכיפורים לכבדו כראוי – מכפר הוא על שאר עבירותיו [ובזה אינו דומה לקרבן – שכל שאינו מודה בכפרתו, אינו מכפר כלל]. אבל על חטאי היום בעצמו – אינו מכפר, ועל חטאים אלו לבדם מדובר בברייתא הקודמת (עפ"י ריטב"א). לרבא, שתי הברייתות בספרא אליבא דרבי יהודה, וסובר ר"י כרבי (רשב"א).

(ע"ב) 'משכחת לה דאכל אומצא וחנקיה ומית. אי נמי דאכל סמוך לשקיעת החמה דלא הוה שהות לכפורי ליה' כי בעת העבירה ממש – אין היום מכפר שהרי הוא מבעט במעשה עתה וכיצד יכפר עליו, הלכך אפילו לרבי אין היום מכפר אלא רגע לאחר העבירה שכבר חדל ממעשה פשע וביעוט. הלכך כשמת מיד עם העבירה – אין יוהכ"פ מכפר שאינו מכפר אלא בעודו חי (מהר"ץ חיות עפ"י ד הריטב"א. וכן באר בהרחבה בקהלות יעקב ח"ב טו. ע"ש. וע"ע חדושים ובאורים כריתות ה, ח). וע"ע במה שפלפל בשו"ת דובב מישרים ח"א יא ובשו"ת בית זבול ח"א כ, ה ואילך.

יש מן האחרונים שכתבו להוכיח מכאן שחיוב כרת באכילה ביום הכיפורים אינו תלוי בהנאת מעיו אלא בהנאת גרונו, שהרי משמע שנחנק מיד בבליעתו ונתחייב כרת באותה שעה. [ודחוק לומר שבאותו רגע שירד האוכל לתוך מעיו – חנקתו עצם, שכל כי האי היה צריך להשמיענו] (עפ"י שו"ת אחיעזר ח"ג סא ושו"ת דובב מישרים ח"ג פח).

ומכאן (וכן מהירושלמי בתרומות ח) הקשו על מה שחדש החתם-סופר (או"ח קכו) שאין די בהנאת גרון להתחייב באכילת יוהכ"פ. והביאו מהח"ס בחידושי בחולין (קג) שהרגיש מכאן וכתב שפירוש 'מעיו' – לא הקיבה אלא שיצא מגרונו לבית מקום בליעתו, ובוה אתה מוצא שחנקתו אומצא למטה מגרונו. אך מדתוס' בחולין מבואר ש'אכילת מעיו' שבכ"מ משמע במקום העיכול. ונראה ש"ל שמדובר שכבר אכל כשיעור חיוב והגיע המאכל למעיו, רק הכוונה ב'חנקתיה אומצא' לומר שעדיין לא סיים אכילתו עד שמת, והואיל וממשיך אכילתו לא נתכפר לו. וע"ע אור שמח שביתת עשור ב, ד; אמרי דב כריתות יד.

זכפר את מקדש הקדש זה לפני ולפנים. את אהל מועד זה היכל. מזבח – כמשמעו. רש"י מפרש שהדרש מתייחס למקומות שבהם ארעה הטומאה. ואילו התוס' מפרשים על ציון מקום ההזאות [ו'עזרות'

היינו שפיכת שיריים שבעזרה. ונקט 'עזרות' בלשון רבים כדרכו. ריטב"א יומא], ונצרך הכתוב ללמד שכל כהן משוח או מרובה בגדים מזה באותם מקומות, ולא אהרן בלבד הכתוב בפרשה. והרמב"ן כתב (בפרוש התורה ויקרא טו, יח) שכל קבוצת הזאות מכפרת על טומאה שארעה במקומה; ההזאות שבין הבדים מכפרות על טומאה שארעה לפני ולפנים. אלו שעל הפרוכת מכפרות על טומאת היכל וכליו. ומתנות הדם שעל המזבח מכפרות על טומאת המזבח וקדשיו כגון הקטורת, ולכן מחלקן הכתוב ומזכיר כל כפרה לעצמה.

'ואם נפשך לומר, הרי הוא אומר: בית אהרן ברכו את ה', בית הלוי ברכו את ה'...'. ואם תאמר, לויים במה מתכפרים והלא אינם כלולים ב'בית אהרן' וכדכתיב בית אהרן... בית הלוי? יש לומר שנכללים באשר לעם. [ואפילו לדעת הסובר (חולין קלא): שהלויים 'עם' בפני עצמן, שונה כאן שהושוו לכפרה מדכתיב יכפר] (ריטב"א. וע' גם תורת חיים).

התוס' (יד.) נשאר בתמימה לענין כפרת הלויים. ובחדושי בית מאיר כתב לתרץ שלפי המסקנא אכן שער העם הותר ממכללו ומה בכך, שהרי כפרת הכהנים בפר כבד ידענו מ'בית אהרן' שהם כלולים בביתו. ע"ש. וע"ע שו"ת הלכות קטנות סג.

ראשי פרקים לעיון

הנה מוצגים כאן כמה ספקות ונקודות לעיון שעלו תוך כדי לימוד, וצריכים בדיקה יסודית ולא נכתבו אלא להעיר:

א. יש להעיר על שאלת הגמרא כיצד להעמיד משנתנו **'אי דלא עבד תשובה זבח רשעים תועבה' ואי דעבד תשובה כל יומא נמי...** והעמידה כרבי. ולכאורה היה אפשר לומר שהמשנה כרבנן ומדובר באופן שלא גמר בדעתו לעזוב חטאו עד כדי שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם, אלא שמ"מ מתחרט על חטאו ותוהה על מה שעשה, שמצד אחד יש לומר שעדיין אין נמחל לו חטאו שהרי אין תשובתו שלמה, ומצד שני אפשר שיוהכ"פ מכפר באופן זה אף לרבנן כי מ"מ מתודה ומתחרט. ומדוע לא פרשו כן?

ונראה להוכיח מזה שכל עוד לא גמר בדעתו לשוב – אין זה בכלל 'לשבין' הגם שמתחרט. [נראה שגם חרסתו אינה גמורה, שאם אכן היתה בלב שלם, ודאי הקבלה לעתיד גם היא מוחלטת].

ובזה יש לפרש דברי הרמב"ם (תשובה ב, ג): 'כל המודה בדברים ולא גמר בלבו הרי זה כטובל ושרץ בידו, שאין טבילה מועלת לו עד שישליך השרץ'. וקשה, הלא וידוי בפה בלבד ללא חרטה, פיטומי מילי בעלמא הוא, ולמה דימהו לטבילה עם שרץ. אך נראה הכוונה שמתחרט על חטאו ואינו רוצה בו אך לא גמר בלבו בהחלטה ברורה שלא יעשהו שוב אם יתקפנו יצרו. ובה לא יצא ידי חובת תשובה, שעדיין שרץ בידו.

ועל כן כתבו חכמים אחרונים שלאנשים קטני מעש ודלי כח, שקשה מאד לשוב בענין זה שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לכסלה – יבחר לו האדם דבר אחד שבו הוא בטוח שלא יכשל עוד לעולם, כדי לקיים מצות התשובה עכ"פ בדבר אחד.

ב. פסק הרמב"ם (תשובה א, ב) ששעיר המשתלח מכפר אף בלא תשובה על העבירות הקלות, אך על החמורות אינו מכפר אלא עם תשובה. ונתחבטו המפרשים למצוא מקור לחלק בין קלות לחמורות. וכתב בלחם-משנה שרצה למעט במחלוקת שבין רבי לרבנן. וכיון דלרבי מכפר אפילו על כריתות ללא תשובה, די לנו לומר שלחכמים מכפר עכ"פ על הקלות אף ללא תשובה. ונראה שזה אמור רק לענין השעיר, אבל עיצומו של יום מבלעדי השעיר, כגון בזמן הזה, אינו מכפר אפילו על הקלות ללא תשובה, כמדויק מלשון הרמב"ם בהלכה ג'. והרי בשעיר המשתלח יש תוספת כפרה על עיצומו של יום שאם לא כן למה הוא בא (ועתוס' ורשב"א), ולכך מועיל לכפר על הקלות אף ללא תשובה. ונראה שזו כוונת הרמב"ם (שם בה"ב) באריכות לשונו 'שעיר

המשתלח לפי שהוא כפרה על כל ישראל כהן גדול מתודה עליו על לשון כל ישראל – בא ליתן טעם שהשעיר מכפר אף ללא תשובה, מפני שידויה הכהן בא תחת ידויה העם להועיל גם למי שלא שב. [ונראה שהוא הטעם שעל הכריתות אינו מכפר – מפני שבעבירות אלו כורת האדם עצמו ממקור חיותו, משורש נשמת כנסת ישראל, ואינו נכלל בכפרת העם שבידויה הכהן]. ולפי זה מחלוקת רבי ורבנן נאמרה על כל העבירות, בין קלות בין חמורות, כדמשמע מסתימת הלשון [הגם שלא התייחסו חכמים בפירוש אלא לקרא ד'הכרת תכרת'], ולכך לא הזכירו בדבריהם את השעיר אלא 'יום הכיפורים'. עוד בבאור שיטת הרמב"ם – ע' בשו"ת בית זבול ח"א כ בארוכה.

ג. לדעת רבי שיוהכ"פ מכפר אף לשאינן שבים, נראה שהעובר עבירה ולא שב הימנה ועבר עליו יום הכיפורים, אע"פ שכבר נתכפר לו חטאו – מצוה עליו לשוב ממנו, מפני שהמצוה לשוב אינה תלויה ועומדת בכפרת החטא. ואף אם לא היה בכח התשובה לכפר החטא, חייב האדם לשוב בתשובה על חטאו. ונראה עוד ששלימות התשובה לשמה היא לשוב מפני מצות התשובה, שכך רצון הית"ב שישוב החוטא מחטאו. והשב מפני שרוצה שיתכפרו לו עונותיו – אין תשובתו תשובה לשמה (ע' כיו"ב בענין דומה, בספר עבודת ישראל סוף הפטרת נח). ולכן אף אם כבר נתכפר עוונתו, הלא מצות התשובה עדיין לא קיים. וכן להפך, השב באופן שלא קיים את מצות התשובה כגון שלא כיוון לשם מצוה, למ"ד מצוות צריכות כוונה, סוף סוף שב ועונותיו כופרו. שקיים מצות תשובה וכפרת העון שני דברים הם. [דומה למי שהתפלל ולא כיוון לשם מצוה שאף שלא קיים חובתו נראה שתפלתו נשמעת. אמנם י"ל שמצות התשובה אינה צריכה כוונה לכו"ע, שהרי עצם קיום המצוה מורה על כוונת המקיימה. וכן יש לדון במצות התפילה, שאף שלא כיוון לשם מצוה יצא ידי חובתו. וכן י"ל בכל מצוות התלויות בלב כאהבת ה' ויראתו. ובכעין סברא זו דן בשו"ת עונג יו"ט].

ויש להוכיח כן מזה שמצאנו שהתשובה מועילה אף קודם מתן תורה (קין ועוד) וכן אצל הגויים מועילה תשובה כמו שמצינו באנשי גינוה (וע' תנחומא האזינו; תקנת השבין; לב אליהו פר' אחרי. ואכ"מ) הגם שלא מצינו שהצטוו במצוה זו. ובזה מובן אמרם ז"ל (בירושלמי מכות ב,ו) שאלו לתורה, חוטא מהו ענשו? אמרה להם יביא אשם ויתכפר. שאלו להקב"ה, אמר: יעשה תשובה. – והלא התשובה מפורשת בתורה ולמה היא לא אמרה כן. אלא ע"כ שמצד מצות התשובה שנאמרה בתורה אין ראיה שהתשובה מכפרת ומצילה מעונש. ודבר זה שהתשובה מתקנת למפרע את המעוות, חידוש גדול הוא ולא יצא חידוש זה אלא מהקב"ה כל יכול.

ואם תאמר אם כן מהו זה שאמרו (חגיגה טו) יצתה בת קול ואמרה 'שובו בנים שובבים חוץ מאחר', שמשמע שכיון שאין התשובה מועלת לו אין צורך לשוב. והלא מצווה לשוב מן הדין ומצוות התורה לכל נאמרו. י"ל הכוונה שאין לו אפשרות שישוב באמת, שמנעו ממנו את התשובה. ועוד, למש"כ הקדמונים (מובא בשל"ה ועוד) שלא אמרו לו כן רק לדחותו אבל באמת יכול היה לשוב, לק"מ.

ד. האחרונים חקרו האם לדעת רבי, כשם שיום הכיפורים מכפר ללא תשובה, כך גם מיתה מכפרת ללא תשובה. ובמנחת חינוך העיר שאם נאמר כן, מהו זה שאמרו בגמרא שאם אכל אומצא ונחנק דינו בכרת, והלא נפטר מכרת על ידי המיתה. [ואפשר אולי שמזה הטעם הביאו בגמרא את האופן השני, שאכל בסופו של יום].

וכן מהרש"א (על רד"ה ורבנן) הוכיח ממה שאמרו לרבי שאם עבר בליל יוהכ"פ ומת דינו בכרת – הרי שאין המיתה מועילה ללא תשובה אף לרבי. ואולם לפי מה שכתב במשך חכמה (שלח טו, לא), לא דברו רבי ורבנן במיתה טבעית, שהיא אינה מכפרת לרבנן אף עם יוהכ"פ לשאינן שבים, אלא מדובר במי שמת מצד עונש 'כרת' – הרי נתכפר בכרת דעולם הבא. (ובזה יישב קושית התוס' בד"ה בעומד). ואם כן י"ל שאם מת מיתת עצמו בחנקתו אומצא, לא יצא מידי כריתתו.

ה. 'ומודה רבי בכרת דיומא, דאי לא תימא הכי כרת דיוהכ"פ היכי משכחת לה'. יש לדקדק מלשון הגמרא (לפי

גירסה זו. אמנם בכריתות הגירסה 'בעבירות דיוהכ"פ' שדוקא בכרת דיומא מודה רבי ולא בשאר עברות הנוגעות ליום. וצריך עיון במה שנקט בקהלות יעקב (ח"ב טו) שהמבטל מצות התשובה ביוהכ"פ הרי זה עוון דיומא ואינו מתכפר לו לרבי. [ובמה שהקשה שם שלדעת רבי שיוהכ"פ מכפר על שאינן שבין, נמצא שאדם שנשמר מעוון כל השנה כמוהו כמי שעבר עבירות – וזה לא יתכן. וכתב שההפך שביניהם לענין השכר, שלזה שפרש ונמנע מעבירה יש שכר כעושה מצוה, ולשני שעבר – אין לו. ועוד הוסיף שגם לרבי אם עבר ואינו שב ביוהכ"פ הרי יש בו עוון דיומא, ועל עוון זה עצמו, שנמנע מתשובה, אין יוהכ"פ מכפר לו (והנחה זו צריכה תלמוד, כנ"ל).]

ונראה לכאורה, אף כי הדברים כשלעצמם דברי אמת – אין צורך בכך, כי אף לרבי אין העוון מתמרק לגמרי אלא ביסורים (או במיתה, בחמורות), אך אם שב – מתמרק העוון בלעד. כן מבואר מתוך דברי התוס' בד"ה בעומד. ועוד יש להבחין בין קבלת עונש לפגם הנפש הנוצר ע"י העוון כידוע].

*

כפרת יום הכיפורים

'... עד גמר מעשה ביום הכיפורים, דכהן גדול נכנס לקדש הקדשים אל ה' ממש, מקום שאין צדיקים גמורים יכולין לעמוד בכל השנה כולה רק ביום הכיפורים דהכל בעלי תשובה. ומצד אותה מדריגה 'ירבה לסלוח' – בריבוי, היינו כמו שאמרנו (ביומא פו): יחיד ששב – מוחלין לו ולכל העולם כולו.

ולא ימלט העולם בשום דור מיחיד ששב ביום הכיפורים שהוא העומד באותו דור במקום כהן גדול הנכנס לקדש הקדשים, היינו ששב לה' לגמרי עד 'אל ה' וגו' כי ירבה לסלוח' – היינו, לכל ישראל.

ועצמו של יום מכפר על דרך זה אף למי שלא לשב כמו שנתבאר, דעכ"פ עצם לבו קשור בהש"י. וכל נפשות מישראל קשר אחד, וכאשר נקשרה נפש אחד מישראל לגמרי בו ית' הרי ממילא נמשך הכל עמו, כמושך בקצה החבל שנמשך כל החבל עמו. ויעקב חבל נחלתו – ראשו אחד קשור למעלה בצורתו של יעקב החקוקה בכסא הכבוד, וראשו התחתון הוא נפשות פושעי ישראל היותר גרועים, וכן הוא הולך ממדרגה למדרגה, ויום הכיפורים שמעורר היחיד ששב להיות נכנס אל ה' לבית קה"ק, ממילא נמשך כל החבל עמו בהתעוררות תשובה ועליה למעלה כל אחד לפי ערכו ומדריגתו, וממילא נמשך כפרה גם להם.

ופלוגת רבי וחכמים אי מכפר גם לשאין שבים, היינו בכפרה גמורה שלא כפי הראוי מצד היחיד ששב, שבוה הכל מודים דיש מחילה לכל העולם כולו. אבל זה תלוי כפי כח תשובתו (של אותו יחיד), היינו, כפי כח משיכתו החבל למעלה. ומשיח שהוא יהיה תכלית מדריגת תשובה היותר עליונה, תשובתו תפעול מחילה גמורה לכל העולם כולו עד שיבוקש באמת עון ישראל ואיננו לגמרי במציאות עוד עד העולם. אבל בעולם הזה אין מדריגתן כל כך. והכל כפי מדריגתו בתשובה, וכך הוא מעורר תשובה גם כן בלבנות השאר עד שאין לקרותם עוד 'אין שבים' לגמרי, אף שאין מורגש אצלם.

אבל רבי סבירא ליה דמכפר לשאין שבים לגמרי, היינו דידוע דלעולם הגמר מעשה הוא בידו של הש"י, וכמו שאמרנו 'הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים', ויראה הוא תרעא לאעלא לגו מהימנותא (זוהר ח"א יא:), היינו השתדלות האדם בכניסה לקדושה. אבל גמר הכניסה – זהו בידי

שמים, שאלמלא הקב"ה עוזרו – אין יכול לו (סוכה נב:). ויום הכיפורים הוא גמר הכניסה, אין יד האדם שלטת שם, ועל כן 'וכל אדם לא יהיה בבואו לכפר בקודש' – לפי שאין בזה שייכות להשתדלות אדם. ולכן לרבי עיצומו של יום מכפר בלא השתדלות האדם כלל, כי הארת אותו יום הוא, דהכל בידי שמים... ויום הכיפורים הוא התנוצצות תרעא דחירו שממקום הבינה שבידיעת הש"י שלמעלה ממקום הבחירה, ומשם אין מקום לחטא כלל, כיון דהכל מסודר בידיעתו ית'. וזה שאז"ל (בתנא דבי אליהו רבה פ.) על הפסוק ימים יוצרו ולו אחד מהם... (מתוך רסיסי לילה ג, עמ' 111).

ע"ע צדקת הצדיק קסג תוספת מכת"י.

דף יד

'כולן קרויין ביתו שנאמר בית אהרן...'. לא שהם 'ביתו' ממש אלא לפי שפעמיים כתוב 'ביתו' – אחד ביתו ממש דהיינו אשתו, ואחד לכל בית אהרן (עפ"י רמב"ן ור"ן).

ע' גבורת ארי ריש יומא במה שדן לרבי שמעון, מנין שצריך להיות לו אשה, והלא שני ה'ביתו' מתפרשים על הכהנים. אך לפי האמור משמעות 'ביתו' מורה על אשתו.

'אלא לר' יהודה תרי וידוין ודם הפר למה לי? – אחד לו ואחד לביתו, כדתנא דבי רבי ישמעאל...'. וזהו מה ששנינו בסדר יומא שבוידוי הראשון מזכיר רק את ביתו הפרטי ובשני מזכיר את כל אחיו הכהנים. וכתבו התוס' שאפילו לרבי שמעון הסובר ששני הוידויים מכפרים על כל הכהנים, בכל זאת לא היה מזכיר בפירוש את הכהנים בוידוי הראשון (אלא רק בדעתו. רישב"א), כדי שייראה כזכאי בתחילה.

ואולם ברמב"ן ובריטב"א מבואר שאכן לפי רבי שמעון היה מזכיר בשניהם את הכהנים.

'מוטב יבוא זכאי ויכפר על החייב ואל יבוא חייב ויכפר על החייב'. אף על פי שגם בוידוי הראשון מזכיר את ביתו ואעפ"י שאינו זכאי עדיין – מפני שאשתו כגופו (עפ"י מאירי וריטב"א יומא מג:).

יש סוברים שבוידוי ראשון מכפר גם על בניו (עריטב"א כאן וכ"מ ברא"ש בסדר העבודה ועוד). וצ"ל שגם הם נטפלים עמו בכפרתו, ורק כלפי אחרים מוטב ויתכפר קודם שמכפר עליהם. ואולם יש אומרים שרק אשתו מתכפרת עמו בוידוי ראשון אבל בניו מתכפרים עם שאר הכהנים (עריטב"א ור"ן). וכן הוכיח בגבו"א ריש יומא שהרי שני הוידויים נלמדים מקרא דאהרן ושם לא היו כהנים אחרים מלבד בניו. אך יש לומר שהיו כבר אנשים לעצמם ולא אמרו הראשונים אלא בניו שבביתו שהם טפלים עמו כנ"ל.

עוד בענין שני הוידויים ומשמעותם, ובבאור מחלוקת ר' יהודה ור' שמעון – ע' בספר פרקי מועדות לר"מ ברויאר ז"ל, ח"ב עמ' 504 והלאה; 537 והלאה.